

Adnan Rovčanin * • Azra Idrizović **

UTJECAJ PANDEMIJE (COVID 19) NA LIKVIDNOST BANKARSKOG I REALNOG SEKTORA U BOSNI I HERCEGOVINI

THE IMPACT OF THE PANDEMIC (COVID 19) ON THE LIQUIDITY OF THE BANKING AND REAL SECTOR IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Sažetak

Za razliku od ostalih kriza, kriza COVID 19 je jedina uzrokovana zdravstvenim šokom. Ekonomska kriza uzrokovana COVID 19 svojstvena je i po tome što je došla munjevitom brziom i ostavila ogromne posljedice na cijelu privredu. Svi privredni subjekti tako i banke nisu ostali imuni na krizu. Već u drugom kvartalu 2020. godine pojavile su se prve prognoze o padu BDP-a za zemlje Europe koje su predviđale ogromne posljedice kako za manje razvijene zemlje tako i za najrazvijenije ekonomske sile. Da bi donekle ublažile negativne posljedice, Vlade zemalja donosile su cijeli niz mjera monetarne i fiskalne politike, razne programe pomoći privredi i stanovništvu.

Ključne riječi: *pandemija, lockdown, ekonomska kriza, novi regulatorni okvir, realni sektor, bankarski sektor, likvidnost, mjere i aktivnosti u cilju ublažavanja negativnih ekonomskih posljedica, ekonomski oporavak Bosne i Hercegovine.*

Abstract

Unlike other crises, the COVID 19 crisis is the only one caused by health shock. The economic crisis caused by COVID 19 is also characterized by the fact that it came with lightning speed and left huge consequences on the entire economy. Not all economic

* **Prof. dr. Adnan Rovčanin, redovni profesor na Ekonomskom fakultetu
Univerziteta u Sarajevu; email: adnan.rovcanin@efsa.unsa.ba**

** **Azra Idrizović, Magistar menadžmenta, interni revizor u BBI banci; email:
azrapirkic@gmail.com**

entities and banks remained immune to the crisis. In the second quarter of 2020, the first forecasts of GDP decline for European countries appeared, which predicted huge consequences for both less developed countries and the most developed economic powers. In order to mitigate the negative consequences to some extent, the governments of the countries have adopted a number of monetary and fiscal policy measures, various programs to help the economy and the population.

Keywords: *pandemic, lockdown, economic crisis, new regulatory framework, real sector, banking sector, liquidity, measures and activities aimed at mitigating negative economic consequences, economic recovery of Bosnia and Herzegovina.*

1. UVOD

U slabo razvijenim finansijskim tržištima, kao što je Bosna i Hercegovina, najznačajnije finansijske institucije su banke. Pored banaka, najznačajniji posrednici finansijskog sistema Bosne i Hercegovine čine lizing kompanije, mikrokreditne organizacije, investicijski fondovi i društva za osiguranje i reosiguranje. Banke predstavljaju najznačajnije finansijske institucije (88,7%), dok je učešće ostalih finansijskih institucija minorno (ukupno iznosi 11,3%)¹.

Iako su bankarski sistemi slabije razvijeni u zemljama u razvoju nego u razvijenim evropskim državama, njihov značaj je velik zbog još uvijek nedovoljno razvijenih tržišta kapitala i premalog broja nebankarskih finansijskih institucija. Ukoliko je banka nelikvidna, ona ne može da obavlja svoje osnovne funkcije - odobrava kredite, omogućujući depozitarima da raspoložu svojim sredstvima, itd. I najmanji problem likvidnosti može izazvati sumnju u pogledu sigurnosti banke. Rizik likvidnosti je rizik da finansijska institucija/banka neće imati dovoljno likvidnih sredstava za podmirivanje svih svojih tekućih obaveza. Od stabilnosti, bezbjednosti i sposobnosti upravljanja rizicima u bankama zavisi i stabilnost i spremnost podrške realnom sektoru.

Kroz godine, bankarski sektor u Bosni i Hercegovini dostigao je zavidan nivo i predstavlja najuređeniji, najrazvijeniji i najsnažniji dio finansijskog i ukupnog ekonomskog sistema Bosne i Hercegovine. Implementacija novog regulatornog okvira krajem 2017. godine u Bosni i Hercegovini predstavlja značajan korak ka unaprjeđenju bankarstva i ima za cilj poboljšati sposobnost bankarskog sektora, te stavlja fokus na kvalitet kapitala i uvođenje novog okvira za upravljanje rizikom likvidnosti. Osnovna svrha uvođenja novih standarda jeste pripremiti banke za buduće potencijalne krize, ako do njih dođe. Da li je bankarski sektor očuvao stabilnost i sigurnost u uslovima finansijske krize COVID 19, te kakav je utjecaj krize na realni sektor ekonomije, predstaviti ćemo u narednim dijelovima.

1. Finansijska kriza izazvana virusom COVID 19

U 2019. godini na globalnom planu došlo je do usporavanja ekonomskog rasta i slabljenja svjetske trgovine. Usporavanje rasta dvije najznačajnije ekonomije SAD-a i Kine usljed nastavka trgovinskog rata, niska inflacija u EU i eurozoni, pojačana geopolitička neizvjesnost na Bliskom istoku, pad cijene nafte i drugih energenata na svjetskim tržištima utjecali su nepovoljno na svjetske ekonomske trendove.

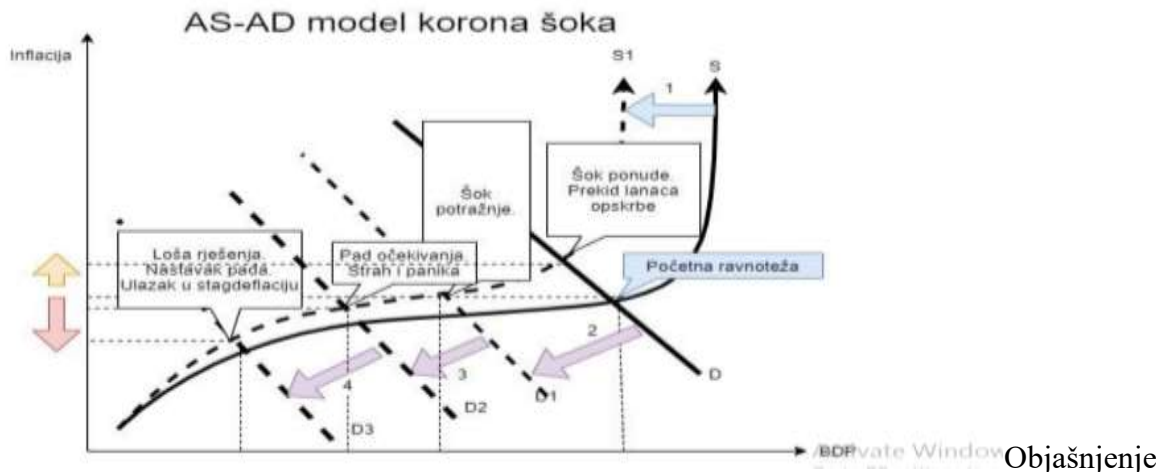
¹ CBBIH, (2020). Izvješće o finansijskoj stabilnosti za 2019. godinu.

Izbijanje epidemije koronavirusa krajem 2019. godine u Kini i proglašenjem pandemije od strane WHO, zaustavilo je proizvodnju i potrošnju u gotovo svim ekonomijama širom svijeta. Osnovni uzrok, za razliku od dosadašnjih recesija i depresija ne dolazi iz financijskog i privrednog sistema nego se radi o egzogenom šoku zbog nastanka pandemije. U cilju zaštite zdravlja stanovništva i poduzimanja brojnih mjera zdravstvene zaštite dolazi do iznenadnog zaustavljanja i zaključavanja („lockdown“) privrednih i finansijskih tokova na lokalnoj i globalnoj razini.

To je za razliku od dosadašnjih recesija i depresija uzrokovalo čak četiri negativna šoka: šok na strani ponude, potražnje, šok negativnih očekivanja i neizvjesnosti i potencijalni šok nepravovremenih i neadekvatnih reakcija makroekonomskog menadžmenta.

Pojednostavljeni ekonomski model nastanka ekonomske krize u vrijeme pandemije COVID-19 prikazan je na sljedećoj slici²

Slika 1: Ekonomski model nastanka ekonomske krize u vrijeme pandemije COVID-19

pojmovna iz grafika:

- Inicijalni šok je zdravstveni šok koji inicira šok ponude jer se zbog poduzimanja zdravstvenih mjera zaštite prekidaju lokalni i globalni lanci proizvodnje i snabdjevanja.
- Pojačano se troše zalihe ali one su konačne pa dolazi do sloma ponude.
- Zbog velikog broja smrtnih slučajeva pojavljuje se strah, panika i neizvjesnost koji dovode do pada potrošnje i prekida investicija.
- Pad potražnje uvjetuje pad novčanih tokova poduzeća što dovodi do straha od bankrota.
- U početku se preduzeća od potencijalnog bankrota štite otpuštanjem zaposlenih što dovodi do rasta nezaposlenosti.
- To dovodi do pada prihoda kućanstava s nezaposlenim osobama te povećava opseg „loših kredita“ i nemogućnost otplate kredita.
- To, s jedne strane, dovodi u opasnost finansijski sistem koji je izložen većem riziku i smanjuje kupovnu moć kućanstava pa dovodi do daljnjeg pada potražnje. Ovo dodatno povećava neizvjesnost i strah pa ulazimo u novi dublji negativni krug petlje: dodatni pad

² Makroekonomija krize COVID 19 i kako pristupiti njenom rješavanju, Vladimir Čavrak – Ekonomski fakultet u Zagrebu, Sveučilište u Zagrebu, Serija članaka u nastajanju, str. 9.

potrošnje, pad proizvodnje i zaposlenosti, pad prihoda poduzeća i kućanstava i tako se negativna petlja multiplicira. Takva kombinacija može dovesti do dugotrajne depresije s obilježjima dubokog pada BDP-a i deflacije („stagdeflacija“).

Da bi se spriječio velik pad BDP-a i depresija L-oblika, nužno je veoma brzo poduzeti sveobuhvatni policy mix makroekonomskih mjera posebno monetarne i fiskalne politike. Ali zbog kompleksnosti, dubine i specifične vremenske distribucije depresije nužno je makroekonomski set mjera istovremeno kombinirati s mjerama iz područja financijske regulacije, socijalnog osiguranja, industrijske politike i trgovinske politike³.

Nakon što se početkom 2020.godine zaraza uzrokovana COVID-19 ubrzano širila i zatvarala najrazvijenije svjetske ekonomije, pretpostavljali smo da će to imati značajne negativne posljedice na ekonomije širom svijeta. Ono što nismo znali je koliko dugo će virus biti prisutan, te koliki će stvarni negativni efekti na ekonomiju nastati. Međutim ono što se na početku pretpostavljalo da će kriza izazvana virusnim oboljenjem Covid 19 biti još veća od sloma berzi i privrede 1929.godine. Pad vrijednosnica u martu već je nadmašio i krizu koju je izazvao [bankrot Lehman Brothers 2008.](#) godine. Ali Nouriel Roubini, istaknuti ekonomist i bivši savjetnik američkog predsjednika Clintona, u listu Guardian piše da tako nešto kao ovo što sad doživljavamo nismo vidjeli još nikad u povijesti. "Velika depresija" 1929. jest počela slomom na Wall Streetu, ali posljedice su se postepeno širile po svijetu više od tri godine. I 2008. godine se tek polako vidjelo u kojoj mjeri se svijet novca upustio u vratolomne poduhvate. U oba slučaja je bilo vremena stvoriti mjere i instrumente s kojima bi gospodarstvo ipak još donekle moglo funkcionirati.⁴

Ono što je specifično za ovu krizu je svakako brzina nastanka i šok nastao krizom, odnosno potpuna paraliza ekonomije, pa sad možemo reći u "prvom valu", koji je trajao duže od 2 mjeseca. Nakon potpunog zatvaranja, početkom ljeta mjere su počele lagano popuštati, međutim granice su i dalje bile zatvorene i protok roba i ljudi i dalje se odvijao veoma usporeno. Na jesen, zaraza uzrokovana COVID 19 ponovo se širila. U novembru 2020.godine skoro da nije bilo niti jedne svjetske države da nije imala potvrđene slučajevne oboljenja.

Koliki će stvarni uticaj COVID-19 biti na svjetsku ekonomiju zavisice svakako od dužine pandemije i uticaja na zdavstveno stanje populacije odnosno pronalaska adekvatne vakcine. Blagi oporavak na berzama koji je zabilježen tokom novembra nastao je prije svega zbog činjenice da su farmaceutske kompanije Pfizer Inc. i njen njemački partner BioNTech objavili da je analiza pokazala da njihova vakcina ima 95 posto učinkovitosti u prevenciji blagog do teškog oboljenja COVID-19. Međutim, pod uticajem novog sve jačeg i intenzivnijeg vala pandemije, možemo konstatovati da su zemlje Zapadne Europe u potpunosti zaključale svoju ekonomiju, te da bilježe enormne gubitke za svaki dan tzv.lockdown-a. Primjera radi, u mjesecu novembru 2020. godine britanska ekonomija doživjela je pad od 2,3 posto, a na godišnjem nivou bilježi pad od čak 9,9 posto, što je najdrastičniji pad od 1709. godine.

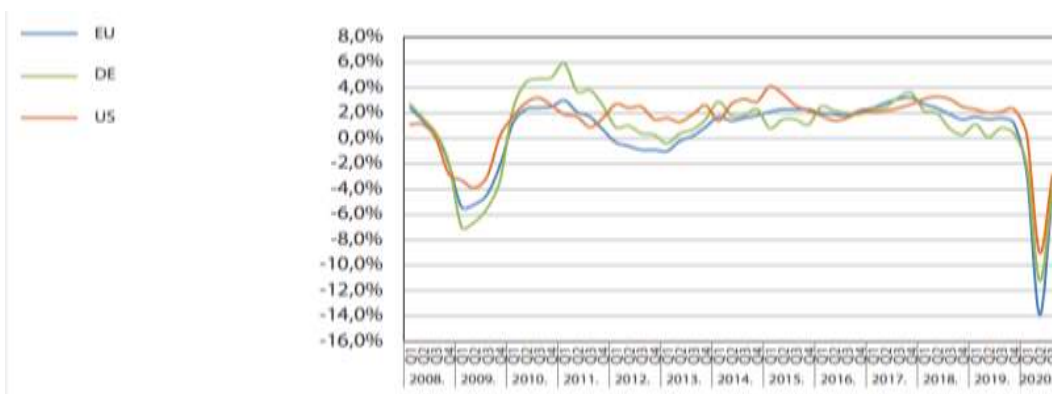
³ Makroekonomija krize COVID 19 i kako pristupiti njenom rješavanju, Vladimir Čavrak – Ekonomski fakultet u Zagrebu, Sveučilište u Zagrebu, Serija članaka u nastajanju, str.9.

⁴ <https://www.dw.com/hr/budu%C4%87i-studenti-ekonomije-%C4%87e-u-%C4%8Diti-o-korona-krizi-2020/a-52944528>., objavljeno 28.03.2020.godine, pristupljeno 19.02.2021.

Situacija koje je zabilježena u 2020. godini, prema modelima BDP-a Centralne banke Velike Britanije, najoštrije je pad u posljednjih 311 godina⁵.

Slična situacija zabilježena je i u drugim razvijenim ekonomijama. U nastavku je pregled kretanja BDP po kvartalima (EU, US i Njemačka), od posljednje globalne krize 2008.godine do III kvartala 2020.godine. Iz grafikona je vidljivo da je zbog usporavanja i zaustavljanja globalnog protoka roba i usluga, zbog širenja pandemije koronavirusa, rekordan pad ekonomske aktivnosti zabilježen u drugom kvartalu, koji je donekle ublažen u trećem kvartalu. Posljednje projekcije Evropske komisije ukazuju kako pretpandemijski nivo ekonomske aktivnosti u EU neće biti zabilježen u srednjem roku, odnosno do kraja 2022. godine⁶.

Slika 1: Grafički prikaz kretanja BDP po kvartalima EU, SAD i Njemačka

Najzapaženiji rast nezaposlenosti zabilježen je u SAD-u, dok je prosječna nezaposlenost u EU na kraju novembra porasla samo za 0,9 p.p. u odnosu na pretpandemijski nivo, što je rezultat brojnih intervencija u očuvanje radnih mjesta⁷. Broj nezaposlenih lica u EU nije drastično rastao ponajviše zbog značajne državne pomoći usmjerene ka očuvanju radnih mjesta.

U martu je došlo do istorijski najvećeg pada cijena nafte. Uzroci ovako značajnog pada cijena su aktuelna pandemija koronavirusa koja je skoro u potpunosti blokirala potražnju za naftom, dok su, s druge strane, tenzije između glavnih proizvođača nafte, glavni uzrok smanjenja cijena na strani ponude. Već u prvoj polovini marta cijena nafte je doživjela vrtoglavi pad. Tako je cijena nafte za samo 11 dana pala sa 50\$ po barelu (cijena zabilježena 6. marta) na 30\$ po barelu (cijena zabilježena 17. marta). Nakon toga, 20. aprila dogodilo se da je cijena nafte na svjetskom tržištu imala negativnu vrijednost, zbog nedostatka prostora za skladištenje proizvedene nafte, usljed globalnog smanjenja potražnje za naftom. U martu je cijena nafte na mjesečnom nivou smanjena za 40,0%, dok je smanjenje u aprilu iznosilo 29,2%.⁸

Cijena nafte u ljetnim mjesecima bilježila je rast, zbog povećanja globalne potražnje za naftom. Međutim, zbog novog vala pandemije došlo je do ponovnog pada cijena nafte.

⁵ <https://www.aa.com.tr/ba/ekonomija/britanska-ekonomija-u-2020-zabilje%C5%BEila-najve%C4%87i-pad-u-posljednjih-300-godina/2142677> pristupljeno 19.02.2021.

⁶ CBBiH. Bilten 3, 2020, novembar 2020.

⁷ CBBiH, Mjesečni ekonomski pregled novembar 2020.

⁸ Izvor podataka: CBBiH Bilten 1, I kvartal 2020.

Mjesečni pad cijene nafte u septembru iznosio je 7,1%⁹. Nakon oscilacija u kretanju cijena nafte na svjetskom tržištu, prema istraživanjima stručnjaka utvrđeno je da je do ponovnog rasta cijena nafte u novembru 2020.godine došlo prvenstveno jer je farmaceutska kompanija “Pfizer” objavila obećavajuće rezultate vakcine protiv COVID 19. U nastavku dajemo prikaz kretanja cijene nafte na svjetskom tržištu u periodu od januara do novembra 2020. godine.

Na grafikonu je prikazana cijena nafte na dan 13.11.2020.godine.¹⁰

Slika 2: Grafički prikaz kretanja cijene nafte

U prvim mjesecima krize, države su poduzimale određene aktivnosti u cilju ublažavanja negativnih posljedica po ekonomiju. Shodno tome usvojene su brojne mjere monetarne i fiskalne politike. Centralne banke širom svijeta započele su sa dodatnim mjerama kvantitativnog popuštanja monetarne politike. Generalno su proširene mogućnosti za otkup raznovrsnih, ne samo državnih vrijednosnih papira, uz povoljnije zahtjeve vrijednosti kolaterala.

Kako se kriza razvija, pritisci likvidnosti preduzeća mogu prerasti u nesolventnost, posebno ako se oporavak odgodi. Mala i srednja preduzeća su ranjivija od velikih firmi koje imaju pristup tržištima kapitala. Iako je globalni bankarski sistem dobro kapitaliziran, neki bankarski sistemi mogu biti suočeni sa nedostatkom kapitala u nepovoljnom scenariju, čak i sa trenutno primijenjenim političkim mjerama.

2. Potencijal bankarskog sektora u Bosni i Hercegovini

Iako predstavlja jedan od narazvijenijih sektora, u bankarskom sektoru Bosne i Hercegovine i dalje prevladavaju tradicionalne banke u čijem poslovanju prevladavaju osnovni bankarski poslovi davanje kredita i prikupljanje depozita. Nedostatak složenih bankarskih poslova i instrumenata, usljed slabo razvijenog finansijskog tržišta u BiH, predstavlja ograničavajući faktor razvoju privatnog sektora u dobrim vremenima. Takođe, manjkavosti svakog bankarskog sistema su, što se banke u pravilu ponašaju prociklično, što znači da u situaciji kada raste ekonomska aktivnost, banke intenziviraju kreditnu aktivnost dok su u kriznim

⁹ Izvor podataka: CBBIH Bilten 3, III kvartal 2020.

¹⁰ <https://www.investing.com/>

situacijama opreznije pri procjeni boniteta klijenata, što u određenoj mjeri utiče na slabiji intenzitet ekonomskog rasta u fazi oporavka. Takav slučaj je i sa bankama u Bosni i Hercegovini.

Veći dugi niz godina banke u BiH na računima Centralne banke BiH drže značajan dio sedstava iznad obavezne rezerve, tako da možemo reći da je postojao potencijal banaka za adekvatno finansiranje realnog sektora u uslovima prije izbivanja finansijske krize uzrokovane virusom COVID 19, ali i u uslovima finansijske krize potencijal banka je veoma zadovoljavajući. Tome u prilog govori i činjenica da su banke na računima CBBiH u decembru 2020. godine imale značajan dio novčanih sedstava iznad stope obavezne rezerve¹¹. Međutim, pretjerana likvidnost banka s druge strane je posljedica slabe kreditne aktivnosti koja nastaje prije svega zbog nepovoljnih uslova kreditiranja, povećanih sistemskih rizika, te neizvjesnog i turbulentnog političkog okruženja i sl. U skladu s pravilima valutnog odbora, CBBiH ne može kreditirati komercijalne banke, Vladu BiH, vlade entiteta, dok je i zaduživanje države kod komercijalnih banaka zabranjeno. U ovakvim okolnostima ostaje da su banke najvažniji pokretač razvoja jedne ekonomije. Od izuzetne je važnosti očuvanje stabilnosti bankarskog sistema koji će u narednom postkriznom periodu predstavljati okosnicu ekonomskog oporavka.

3. UTJECAJ KRIZE (COVID 19) NA REALNI SEKTOR

3.1. Utjecaj krize na realni sector BiH

U Bosni i Hercegovini je u martu uvedeno vanredno i stanje nepogode zbog pandemije COVID-19. Rekordan pad ekonomske aktivnosti zabilježen je tokom 2020. godine. Prema dostupnim podacima, na kraju drugog kvartala zabilježen je pad ekonomske aktivnosti od 9,3% na godišnjem nivou. Nakon što je u prethodnim godinama uslužni sektor bilježio najizraženiji rast, koronakriza je posebno djelovala na ovaj sektor, gdje se izdvaja djelatnost hotelijerstva i ugostiteljstva, koja bilježi godišnji pad od 57,7% u drugom kvartalu. Nadalje, najznačajnije djelatnosti u ukupnoj ekonomskoj strukturi, trgovina na malo i veliko te industrija, bilježe značajan pad. Na drugoj strani, znatan broj djelatnosti na kraju prvog polugodišta bilježi rast aktivnosti, među kojima su poljoprivreda, rudarstvo, informacije i komunikacije, finansijski sektor, javni sektor te stručna i znanstvena djelatnost.¹²

U prvom polugodištu dolazi do rasta državne potrošnje dok sve ostale komponente bilježe rekordan pad vrijednosti na godišnjem nivou. U trećem kvartalu nastavljen je pad industrijske proizvodnje koji je prvenstveno pod uticajem pada proizvodnje prerađivačke industrije te pada proizvodnje i distribucije električne energije. Uzimajući u obzir period od prvih devet mjeseci, godišnji pad industrijske proizvodnje iznosi 8,1%. Uticaj pandemije koronavirusa značajno je smanjio obim vanjskotrgovinske razmjene što je dovelo značajnog pada izvoza i

¹¹ Obavezna rezerva jedini instrument monetarne politike koji *Centralna banka* ima na raspolaganju. To su sredstva (depoziti) komercijalnih banaka, odnosno njihovih deponentata (građana, preduzeća, vlada...). Trenutna stopa obavezne rezerve iznosi 10 posto, što u apsolutnom iznosu sa 14. decembrom 2020. iznosi 2,72 milijarde KM. Pored toga, komercijalne banke na isti datum drže 3,07 milijardi KM iznad toga (višak iznad obavezne rezerve). Radi se o novcu koji pripada bankama i, u krajnjem, njihovim deponentima - *preuzeto sa web stranice CBBiH, <https://www.cbbh.ba/>, Senad Softić, guverner CBBiH, intervju za Bussines magazine.*

¹² Izvor podataka: CBBiH Bilten 3, III kvartal 2020.

uvoza. U 2020. godini dolazi do padaprosječnih potrošačkih cijena na godišnjem nivou. Snažan deflatorski pritisak u 2020. godini vrše cijene prevoza, slijedom pada cijena nafte na svjetskom tržištu i smanjenja obima transportnih usluga uz kontinuirani pad cijena odjeće i obuće. Trendovi kretanja indikatora na tržištu rada ukazuju na značajan pad broja zaposlenih lica, što uz kontinuirani rast penzionera stvara dodatni pritisak na entitetske budžete. Produženje restriktivnih mjera, dodatno će pogoršati stanje na tržištu rada.

3.2. Aktivnosti i mjere koje su donesene u BiH u cilju ublažavanja negativnih posljedica pandemije

Od izbijanja pandemije COVID-19, vlade zemalja regije su usvojile niz mjera za ublažavanje negativnih finansijskih efekata pandemije COVID-19. Većina zemalja se odlučila za mjere pružanja finansijske podrške kako bi se nesmetano odvijali gotovinski tokovi privrednih subjekata u vrijeme restrikcija i zatvaranja ekonomija. Značajna sredstva su planirana za pomoć zdravstvenim sistemima (za nabavku opreme i testova), kao i za socijalno zbrinjavanje radnika. Vlade entiteta u BiH su planirale u svojim budžetima izdvojiti sredstva u iznosu od 2,3% BDP-a za ove namjene.¹³

Na nivou Federacije BiH usvojen je Zakon o ublažavanju negativnih ekonomskih posljedica (Sl. novine FBiH 28/20) u maju 2020. godine. Zakonom su regulisane sljedeće stavke: subvencioniranje doprinosa za obavezna osiguranja (sve kompanije koje su imale pad prihoda od minimalno 20 % u odnosu na isti mjesec prethodne godine su mogle aplicirati za olakšice, čime će biti omogućena finansijska pomoć radnicima ugroženih firmi), obustava obračuna i plaćanja zatezne kamate na javne prihode, ukidanje obaveza plaćanja akontacije poreza na dobit, ukidanje obaveza plaćanja akontacije poreza na dohodak od samostalne djelatnosti, prekid obračuna zateznih kamata na zakašnjela plaćanja u dužničko-povjerilačkim odnosima, prekid prinudne naplate, održavanje stabilnosti pojedinih isplata, odgoda primjene propisa za vrijeme trajanja stanja nesreće u F BiH, te uspostava Garancijskog fonda.

Ono što je značajno za bankarski sektor je uspostava Garancijskog fonda putem Razvojne banke FBiH.

Vlada Federacije Bosne i Hercegovine, polovinom juna 2020. godine, donijela je Uredbu o načinu finansiranja i upravljanja garancijskim fondom. Ovom uredbom uređuje se način finansiranja, održavanja i upravljanja Garancijskim fondom, ograničenja i uslovi izdavanja garancija, način administriranja i finansiranja troškova po garancijama Fonda, ovlaštenja i obaveze Razvojne banke FBiH koja, u ime i za račun FBiH izdaje garancije Fonda, investiranje sredstava Fonda, kao i druga pitanja od značaja za funkcioniranje Fonda. Riječ je o dugoročnoj podršci privrednim aktivnostima, odnosno poticaju oporavka privrede kroz dvije faze.

U I fazi, odnosno u periodu od 12 mjeseci od dana proglašenja prestanka stanja prirodne nesreće uzrokovane pandemijom COVID-19 (do 31.05.2021. godine), garancije Fonda namijenjene su jačanju kreditnog potencijala poduzetnika za osiguranje izvora finansiranja s ciljem ublažavanja negativnih efekata uzrokovanih pandemijom COVID-19 na privredu FBiH i stvaranju uslova za održivi rast privrede i zapošljavanje. U II fazi, od 1.6.2021. godine,

¹³ Izvor podataka: CBBiH, Mjesečni ekonomski pregled maj 2020.

garancije Fonda bit će usmjerene na pružanje podrške pokretanju novih poslovnih aktivnosti, rastu i razvoju postojećih, povećanju konkurentnosti, inovacijama i zapošljavanju.

Inicijalna sredstva Garancijskog fonda osigurana su u iznosu do 80.000.000,00 KM preusmjeravanjem raspoloživih sredstava Vlade Federacije BiH. U prijedlogu rebalansa budžeta Federacije za 2020. godinu, utvrđena su dodatna sredstva Garancijskog fonda u iznosu 20 miliona KM, čijim se preusmjeravanjem na formirani depozit, obezbjeđuje ukupno 100 miliona KM sredstava koja će služiti kao izvor za garancije koje će Razvojna banka Federacije BiH, u ime i za račun FBiH izdavati poduzetnicima tj. korisnicima kredita odobrenih kod komercijalnih banaka. Garantni potencijal je peterostruko veći, odnosno iznosio bi 500 miliona KM.¹⁴

Razvojna Banka će u ime FBiH izdavati garancije komercijalnim bankama u FBiH kao instrument obezbjeđenja 50% glavnice kredita koje Banka odobri svojim klijentima.

Garancije Fonda mogu se izdavati za kredite sa rokom dospijeca do 60 mjeseci, uključujući grace period do 18 mjeseci za dugoročne kredite, a koji su namijenjeni finansiranju: tekuće likvidnosti (isplata plaća, plaćanje poreza i doprinosa, i sl.); obrtnih sredstava; dovršavanju već započetih investicija; investicija manjeg obima. Garancije Fonda mogu se izdavati samo za korisnike kredita koji ispunjavaju sljedeće minimalne uslove: plasmani korisnika kredita u banci na dan 29.02.2020. su raspoređeni u nivo kreditnog rizika 1 ili 2; korisnik kredita je izvoznik ili postoji kvalifikovan i dokumentovan negativni utjecaj pandemije COVID 19 na poslovanje korisnika kredita, a koji se detaljnije propisuje kreditno-garantnim programima.

U septembru su usvojeni kreditno-garantni programi Garancijskog fonda:

- Kreditno-garantni program za poljoprivredu i prehrambenu industriju;
- Kreditno-garantni program za mikro, mala i srednja preduzeća;
- Kreditno-garantni program za obrtnike i ostale samostalne privredne djelatnosti;
- Kreditno-garantni program za izvoznike;
- Kreditno-garantni program za velika preduzeća.

Vlada RS takođe je donijela set mjera za ublažavanje negativnih ekonomskih posljedica za privredne subjekte i stanovništvo a koje su pogođene pandemijom. U aprilu 2020.godine Vlada RS je donijela Uredbu sa zakonskom snagom o poreskim mjerama za ublažavanje ekonomskih posljedica nastalih usljed bolesti COVID 19 izazvanih virusom SARS COV 2. U maju 2020.godine donesene su: Uredba sa zakonskom snagom o kompenzacionom fondu RS i Uredba sa zakonskom snagom o dopunama zakona o garantnom fondu RS. Cilj uredbe je saniranje posljedica i poteškoća nastalih usljed širenja zarazne bolesti izazvane virusom korona. Pored navedenog donesena je Uredba o dodjeli sredstava poslovnim subjektima i preduzetnicima radi saniranja posljedica pandemije virusa korona za april 2020.godine.

¹⁴ Izvor podataka Razvojna banka FBiH, <https://rbfbih.ba/razvojna-banka-fbih>

4. UTJECAJ KRIZE NA BANKARSKI SEKTOR BIH

Likvidnost banaka u Bosni i Hercegovini regulisana je odlukama entiteskih Agencija i to: Odlukom o upravljanju rizikom likvidnosti (sa izmjenama i dopunama)¹⁵ i Odlukom o utvrđivanju i održavanju obveznih rezervi i utvrđivanju naknade na iznos rezerve za BIH (CBBiH). Ovim odlukama propisani se minimalni kvalitativni zahtjevi za upravljanje rizikom likvidnosti u bankama, polazeći od propisanih standarda za upravljanje rizicima u bankama ali i kvantitativni zahtjevi.

Kvalitativni zahtjevi se odnose na obavezu Banke da uspostavi primjerene strategije, politike, procedure, uputstva, procese i sisteme za identifikaciju, mjerenje i praćenje rizika likvidnosti, te upravljanje tim rizikom tokom odgovarajućeg perioda, uključujući i upravljanje na dnevnoj, odnosno unutardnevnoj osnovi, kako bi se osiguralo da Banka održava odgovarajući nivo i strukturu zaštitnog sloja likvidnosti.

Osnovni kvantitativni pokazatelji upravljanja rizikom likvidnosti koji su obavezujući za praćenje prema zakonskoj i podzakonskoj regulative BiH su navedeni u nastavku:

- Obavezna rezerva i tekući računi banke - Banke u BIH su obavezne da na računu rezervi kod Centralne banke BiH drže prosječan iznos sredstava prema važećoj stopi obavezne rezerve. Osnovicu za obračun obavezne rezerve čine depoziti i pozajmljena sredstva, bez obzira u kojoj se valuti sredstva izraze. Stopa obavezne rezerve koju primjenjuje Centralna banka na osnovicu za obračun obavezne rezerve iznosi 10%.
- Koeficijent pokrića likvidnosti (LCR)-Izračun LCR, praćenje i merenje likvidnosti zasnovano je na principa Bazel III. U skladu sa entiteskim Odlukama o upravljanju rizikom likvidnosti, Banka je dužna osigurati minimalni koeficijent pokrića likvidnosti veći ili jednak 100%. LCR (engl. Liquidity Coverage Ratio) predstavlja odnos između nivoa zaštitnog sloja likvidnosti i ukupnih neto likvidnosnih odliva tokom perioda stresa u trajanju od 30 kalendarskih dana.
- Net Stable Funding Ratio (NSFR)-NSFR predstavlja odnos između raspoloživog iznosa stabilnog finansiranja (ASF) i potrebnog iznosa stabilnog finansiranja (RSF), pri čemu na ovaj način utvrđeni koeficijent treba biti minimalno 100%. Banke u FBH kao i RS nisu još u obavezi da prate i izvještavaju o ovom pokazatelju.

Pored navedenih Banke minimalno prate slijedeće strukturne pokazatelje (koeficijente) likvidnosti (usklađenost finansijske imovine i izvora po preostalom roku dospijeca po pojedinačnim periodima i kumulativno, koncentracija izvora finansiranja - identifikovanje koncentracija u izvorima finansiranja, 15 najvećih izvora i identifikacija i praćenje izvora na koga otpada više od 1% ukupne bilansne sume, odnos kredit/depozit, odnos likvidna aktiva/ukupna aktiva, odnos likvidna aktiva/ukupna pasiva).

U uslovima finansijske krize izazvane COVID 19 CBBiH je zadržala politiku obavezne rezerve nepromijenjenom. Stopa obavezne rezerve iznosi 10%, a na obaveznu rezervu se primjenjuje stopa naknade od 0%. Od uvođenja vanrednog i stanja prirodne nesreće zbog pandemije nije zabilježeno značajnije smanjenje osnovice za obračun obavezne rezerve. U trećem kvartalu 2020.godine, višak iznad obavezne rezerve iznosio je 2,75 milijardi KM.

¹⁵Agencija za bankarstvo FBiH. (2017). *Odluka o upravljanju rizikom likvidnosti*. Sarajevo i Agencija za bankarstvo RS. (2017). *Odluka o upravljanju rizikom likvidnosti*. Sarajevo.

Ukupno stanje računa rezervi s krajem drugog kvartala iznosi 5,43 milijarde KM¹⁶. Nesmetano snabdijevanje banaka gotovim novcem od strane CBBiH, kao i nesmetano snabdijevanje gotovim novcem klijenata banaka, očuvalo je povjerenje domaćih sektora u bankarski sistem. Procjenjuje se da je iz bankarskog sistema povučeno tek oko 1.5% depozita u domaćoj valuti u martu 2020, u odnosu na februar 2020. U prvom kvartalu je zabilježen pad i kredita i depozita u odnosu na četvrti kvartal 2019. godine, kao i usporavanje kreditnog rasta.¹⁷

Entitetske Vlade su krajem marta 2020. godine donijele Odluku o proglašenju nesreće uzrokovane pojavom virusnog oboljenja „COVID-19“. Nakon proglašenja stanja nesreće velik broj firmi i institucija obustavio je u potpunosti ili djelimično svoje poslovanje. Kao posljedica krize određeni broj firmi poslao je svoje uposlenike na prinudne godišnje odmone a neke od njih su morale otakazati ugovore o radu za veliki broj uposlenika (turizam, ugostiteljsvo, transportn i dr). U skladu sa navedenim, a u cilju ublažavanja negativnih ekonomskih posljedica uzrokovanih virusnim oboljenjem COVID 19, Agencija za bankarstvo FBiH i Agencija za bankarstvo Republike Srpske krajem marta 2020. godine donijele su Odluke o privremenim mjerama koje banka primjenjuje za ublažavanje negativnih ekonomskih posljedica uzrokovanih virusnim oboljenjem „COVID-19“¹⁸. Odluke su produžene u maju i augustu 2020. godine i martu 2021. godine. Sva fizička i pravna lica koja su pogođena pandemijom mogla su do 31.12.2020. godine, a kasnije do 30.06.2021.godine podnijeti zahtjev za neku od mjera. U skladu sa navedenom odlukom Banke su klijentima odobravale posebne mjere odnosno primjereni modalitet koji bi omogućio klijentima uredno izmirivanje obaveza u skladu sa novonastalom situacijom (moratorij, uvođenje „grace“ perioda za otplatu glavnice kreditnih obaveza u slučaju kredita koji se otplaćuju anuitetno na period od najduže 6 mjeseci, zatim 12 mjeseci, produženje krajnjeg roka za otplatu kredita koji se otplaćuju anuitetno, produženje roka dospijeca kredita sa jednokratnim dospijecem, uključujući i revolving kredite i prekoračenja po transakcionim računima na period od najduže 6 mjeseci, odobravanje dodatnog iznosa izloženosti i druge mjere koje banka poduzima u cilju olakšanja servisiranja kreditnih obaveza klijenta i uspostave održivog poslovanja klijenta).

Na osnovu dostupnih podataka entiteskih agencija za bankarstvo, zaključujemo da je značajan dio kreditnog portfolija u BiH tokom 2020.godine bio pod nekom od mjera. Tako u periodu do 30.06.2020. godine, na nivou FBiH ukupan iznos kredita sa izvršenim moratorijem iznosio je 2,8 milijardi KM ili 18,6% ukupnog kreditnog portfolija dok je u Republici Srpskoj sa 30.06.2020. godine privremenim mjerama obuhvaćeno 19,2% ili 1 milijarda KM ukupnih bruto kredita. Obziromda su mjere uglavnom bile kratkoročnog karaktera neke od mjera su istekle tako da sa 30.09.2020. godine 1,2 milijarde KM ili 8,2% od iznosa ukupnih kredita je obuhvaćeno nekom od aktivnih posebnih mjera na nivou FBiH. Sa 30.09.2020. godine privremnim mjerama obuhvaćeno je 18,5% ili 1 milijarda KM u RS. Privremene mjere su

¹⁶ Izvor podataka: CBBiH Bilten 3, III kvartal 2020.godine

¹⁷ Izvor podataka: CBBiH Bilten 1, I kvartal 2020.godine

¹⁸ Agencija za bankarstvo FBiH. (2020). *Odluka o ublažavanju negativnih ekonomskih posljedica uzrokovanih virusnim oboljenjem, COVID 19*. Sarajevo i Agencija za bankarstvo RS. (2020). *Odluka o ublažavanju negativnih ekonomskih posljedica uzrokovanih virusnim oboljenje, COVID 19*. Sarajevo

istekle za 672,7 miliona KM a aktivno je još 335,3miliona KM kredita¹⁹. Za očekivati je da će ovaj broj rasti, obzirom da su agencije omogućile korištenje posebnih mjera u narednom periodu, prema kojima klijenti mogu podnositi zahtjeve za neku od olakšica. Iz navedenog zaključujemo da se stvarni efekti krize na bankarski sektor BiH neće u potpunosti osjetiti ni u 2021.godini, naročito u prvom polugodištu obzirom da značajan broj klijenata koristi neku od mjera i da u 2021.godini još uvijek vrše minimalno plaćanje jer su krediti u grace periodu (plaćanje samo kamate).

U periodu neizvjesnosti mart-maj 2020.godine banke se bile suočene sa velikim brojem zahtjeva za moratorij u cilju prolongiranja dospijuća kredita, slabijim prilivima u naplati, povlačenju depozita zbog straha stanovništva, općom panikom na tržištu i sl. Naprijed navedene krizne situacije zahtjevale su od banaka pojačano praćenje rizika likvidnosti naročito u pogledu ročne strukture. Uvažavajući novonastalu situaciju, Agencija za bankarstvo FBIH i Agencija za bankarstvo RS krajem maja 2020.godine, donijele su odluke kojim se su rasteretili određeni pokazatelji ročne usklađenosti aktive i finansijskih obaveza što je bio značajan i vrlo važan potez Agencije koji je Banke doveo u još sigurniju i stabilniju zonu i pružio dodatnu mogućnost za kreditiranje realnog sektora.

U prvom kvartalu je zabilježen pad i kredita i depozita u odnosu na četvrti kvartal 2019. godine, kao i usporavanje kreditnog rasta.²⁰ Trend opadanja kreditne aktivnosti je nastavljen tokom 2020.godine, usljed razloga koji se mogu naći i na strani ponude i na strani tražnje za kreditima. Nakon značajnog smanjenja depozita u prvom dijelu godine, u drugom dijelu godine je došlo do njihovog oporavka, ali ne u svim sektorima ekonomije. Depoziti su i dalje najznačajniji izvor finansiranja banaka i u FBiH iznose 19,2 milijarde KM, sa učešćem od 80,6% u ukupnoj pasivi. U odnosu na kraj 2019. godine, smanjeni su za iznos od 236,8 miliona KM ili 1,2%. Depoziti u RS imaju učešće od 76,3% u ukupnoj pasivi i znose 6,4 milijarde KM i bilježe pad od 53,4 miliona KM ili 1% u odnosu na kraj 2019. godine²¹.

ZAKLJUČAK

Pored snažnog regulatornog okvira koji je djelimično implementiran u bankarskom sektoru BiH, za očuvanje likvidnosti banaka bila je jako važna i neophodna uloga regulatora i države. Samo zajedno lakše je prebroditi udare finansijske krize. Banke u BiH sačuvale su zadovoljavajući stepen likvidnosti, ali su istovremeno predstavljale značajnu podršku realnom sektoru u uslovima krize odobravanjem raznih olakšica i odgodom plaćanja kreditnih obaveza. Na taj način privredni subjekti ali i stanovništvo bili su relaksirani, smanjili su plaćanje obaveza prema bankama i sredstva usmjerili za druge aktivnosti. Prema objavljenim podacima i pokazateljima sa 30.09.2020. godine, jasno je da je bankarski sektor u BiH siguran i da Banke ispunjavaju sve propisane standarde likvidnosti.

¹⁹Agencija za bankarstvo RS. *Izveštaj o stanju u bankarskom sistemu Republike Srpske 09/20.* i Agencija za bankarstvo FBIH. *Informacija o subjektima bankarskog sistema FBIH sa stanjem na dan 30.09.2020.*, Agencija za bankarstvo FBIH, decembar 2020.

²⁰ Izvor podataka: CBBiH Bilten 1, I kvartal 2020.godine

²¹Agencija za bankarstvo RS. *Izveštaj o stanju u bankarskom sistemu Republike Srpske 09/20.* i Agencija za bankarstvo FBIH. *Informacija o subjektima bankarskog sistema FBIH sa stanjem na dan 30.09.2020.* Agencija za bankarstvo FBIH, decembar 2020.

Međutim i pored toga što banke odnosno finansijski sektor predstavlja najrazvijeniji sektor a samim tim istovremeno je glavni pokretač ekonomskog rasta i razvoja donekle je dijelio sudbinu realnog sektora. Banke u BiH su imale znatno usporavanje rasta kredita. Tako su na nivou FBiH krediti sa 31.12.2019. godine iznosili 15,2 milijarde KM, dok su na 30.09.2020.godine smanjeni i iznose 15,1 milijardu KM, dok su krediti u RS i na 30.12.2019. godine i na 30.09.2020. godine iznosili 5,46 milijardi KM i ostali na istom nivou. S druge strane, pokazatelji profitabilnosti bankarskog sektora u BiH su znatno pogoršani pod uticajem finansijske krize COVID 19. Na nivou bankarskog sektora u FBiH za period 01.01. - 30.09.2020. godine iskazan je pozitivan finansijski rezultat u iznosu od 151,2 miliona KM, što je za 99,7 miliona KM ili 39,7% manje u odnosu na isti period 2019. godine. Na osnovu izvještaja banaka bankarskog sektora RS za treći kvartal 2020. godine, šest banaka iskazalo je neto dobit u ukupnom iznosu od 60 miliona KM i ista je manja za 17,3 mil KM ili 22% u odnosu na isti period 2019.godine. Dvije banke su iskazale gubitak u iznosu od 5,2 miliona KM. Prema prognozama, očekuje se da će 2021. godina biti još izazovnija za bankarski sektor u Bosni i Hercegovini, jer značajan dio mjera i olakšica koji je bio klijentima na raspolaganju ističe tokom 2021. godine. Realno je očekivati i povećanje NPL kredita (povećanje kredita nivoa kreditnog rizika 3) krajem 2021.godine, a koje će svakako imati negativne posljedice na bankarski sektor BiH u vidu ostvarenja gubitaka i potrebe za dodatnim kapitalnim jačanjem.

LITERATURA

1. Čavrak, V. (2020). *Makroekonomija krize COVID19 i kako pristupiti njenom rješavanju*, Zagreb: EFZG Serija članaka u nastajanju.
2. Agencija za bankarstvo FBiH. (2017). *Odluka o upravljanju rizikom likvidnosti*. Sarajevo.
3. Agencija za bankarstvo RS. (2017). *Odluka o upravljanju rizikom likvidnosti*. Sarajevo
4. Agencija za bankarstvo FBiH. (2020). *Odluka o ublažavanju negativnih ekonomskih posljedica uzrokovanih virusnim oboljenjem, COVID 19*. Sarajevo.
5. Agencija za bankarstvo RS. (2020). *Odluka o ublažavanju negativnih ekonomskih posljedica uzrokovanih virusnim oboljenjem, COVID 19*. Sarajevo.
6. CBBIH. (2020). *Bilten 1, I kvartal 2020.godine*. Sarajevo.
7. CBBIH. (2020). *Bilten 2, II kvartal 2020.godine*. Sarajevo.
8. CBBIH. (2020). *Bilten 3, III kvartal 2020.godine*. Sarajevo.
9. CBBIH, (2020). *Mjesečni ekonomski pregledjuli 2020*. Sarajevo.
10. CBBIH, (2020). *Mjesečni ekonomski pregledoktobar 2020*. Sarajevo.
11. CBBIH, (2020). *Mjesečni ekonomski preglednevembar 2020*. Sarajevo.
12. Agencija za bankarstvo FBiH. (2020). *Informacija o subjektima bankarskog sistema FBiH sa stanjem na dan 30.09.2020.godine*. Sarajevo.
13. Agencija za bankarstvo RS. (2020). *Izvještaj o stanju u bankarskom sistemu Republike Srpske 30.09.2020*. Banja Luka.

Online izvori

14. <https://rbfbih.ba/razvojna-banka-fbih>, pristupljeno 24.11.2020.
15. <https://www.cbbh.ba/> pristupljeno u priodu od 01.11.2020-28.02.2021.
16. <https://www.ecb.europa.eu/> , pristupljeno 26.11.2020.
17. <http://www.fba.ba> pristupljeno 01.10.2020.
18. <https://abrs.ba/> pristupljeno 15.12.2020.
19. <https://www.vladars.net>, pristupljeno u periodu od 01.01.2021.-15.01.2021.
20. <http://www.fbihvlada.gov.ba>, pristupljeno u periodu od 01.11.2020-30.11.2020.
21. <https://www.dw.com/hr/budu%C4%87i-studenti-ekonomije-%C4%87e-u%C4%8Diti-o-korona-krizi-2020/a-52944528>, objavljeno 28.03.2020.godine, pristupljeno 19.02.2021.
22. <https://www.aa.com.tr/ba/ekonomija/britanska-ekonomija-u-2020-zabilje%C5%BEila-najve%C4%87i-pad-u-posljednjih-300-godina/2142677> pristupljeno 19.02.2021.
23. <https://www.investing.com/> pristupljeno 23.11.2020. godine.